

1965
V C
C 3193

KAFLE ŚREDNIOWIECZNE
ZNALEZIONE W OŚWIĘCIMIU
OPISAŁ ADAM CHMIEL. OD-
BICIE Z „TEKI GRONA KON-
SERWATORÓW“ T. II. 1905 R.

W DRUK. UNIW. JAGIELL. W KRAKOWIE.

KAFLE ŚREDNIOWIECZNE
ZNALEZIONE W OŚWIĘCIMIU
OPISAŁ ADAM CHMIEL • OD-
BICIE Z „TEKI GRONA KON-
SERWATORÓW“ T • II • 1905 R.

13965 $\frac{V}{V}$ Ph.

W DRUK. UNIW. JAGIELL. W KRAKOWIE.

31

2011-03-05

B256926
643014 III

C-2193

KAFLE ŚREDNIOWIECZNE

ZNALAZIONE W OŚWIĘCIMIU.

Opisał

ADAM CHMIEL.

Przy zakładaniu fundamentów domu XX. Salezjanów w Oświęcimiu w r. 1900 znaleziono w nasypisku kilkanaście średniowiecznych »kafli glazurowanych z modelowanymi postaciami ludzkimi i herbami«. Konserwator tego okręgu prof. Sławomir Odrzywolski (ob. »Teka Konserwatorów Galicyi zachodniej«, Kraków, 1900, t. I, str. 465) postarał się, że zabytki te dostały się w części do Muzeum historycznego m. Krakowa, tworzącego się przy Archiwum aktów dawnych m. Krakowa, w części do Gabinetu archeologicznego Uniw. Jagiell. Do pierwszego zbioru weszło kafli 10 doskonale zachowanych, do drugiego zaś dublety poprzednich w liczbie 5, gorzej zachowane i 6-y kafel z pewną odmianą herbu kafla, znajdującego się w Archiwum — o czem niżej wspomnimy.

Z tegoż samego źródła pochodzą kafle, które do końca listopada 1904 r. były w prywatnem posiadaniu, obecnie przeszły drogą kupna do rąk antykwaryusza w Krakowie p. Markusa Szwarza. Są to kafle, doskonale na zewnątrz zachowane a wymienione tutaj pod 1, 4, 6, 7, 9, 11.

Fragmenty takich samych kafli, jak to dopiero po odkryciu w r. 1900 w Oświęcimiu oznaczyć było można, znane były już u nas od r. 1884, ogłoszone przez Dra St. Tomkowicza i St. Lindquista w pracy »Szczątki średniowiecznego zameczku zwanego Wołek na gruntach wsi Kobiernice« (Sprawozd. komisji historii sztuki Akad. Um. t. III, z. I). Na tablicy IV, dołączonej do tej pracy, podano tam w rysunku 8 kawałków kafli z zamku Wołek pochodzących, które wobec znalezionych kafli w Oświęcimiu należy sprowadzić do pięciu odmian kafli, ponieważ kawałki, oznaczone nr. 2, 3, 4, 8 są fragmentami jednej odmiany kafla. Musimy tu dodać, że nie wszystkie odmiany fragmentów kafli, znalezionych w zamku Wołek,

podano w rysunkach. Było ich tam więcej i to dość ważnych, na co przy dalszym opisie zwrócimy uwagę. Fragmenty te znajdują się obecnie w Gabinecie archeologicznym Uniw. Jagiell. na tablicy nr. inw. 9354, złożone tamże przez p. Tomkowicza.

Kafle z Oświęcimia mają kształt kwadratowy, dwa tylko z nich, t. zw. połówki, prostokątny, t. j. mają mniejszą szerokość, wysokość zaś ich jest jednakowa, a mianowicie oba mają szerokości 15 cm., jeden wysokości 21 cm., drugi 21·5 cm. Wysokość kafla nie jest ściśła i wynosi od 20·5 cm. do 21·5 cm., również i szerokość ich chwieje się między 19·5 cm., a 20·5 cm. Usuwając jednak małą różnicę w wymiarach, która wynosi około 0·5 cm., przyjąć należy wymiar kafla 20 cm. szerokości i 21·5 wysokości. Głębokość kafla, czyli ich grubość do zapełnienia gliną wewnątrz, wynosi około 10 cm.

Ogólny widok kafla jest ten, że przód stanowi czworoboczna płaszczyna, od której ku tyłowi zwężane są ściany do pewnej objętości i zamknięte kolistą linią, tworząc przez to pustą wewnątrz przestrzeń dla zapełnienia jej gliną przy stawianiu pieca. Na kołnierzu tylnych otworów są u niektórych z boku dziury, służące do łączenia kafla. Wygląd strony wewnętrznej kafla wskazuje, że robione były odręcznie, wszędzie widać tę nierówność, a wewnątrz nosi ślady rowków pozostałych od palców robotnika. Kafle są bardzo dobrze wypalone, boki ich są prawie zupełnie czyste, czerwone, mimo, że kafle te pochodzą z rozebranego pieca, na co wskazuje ich wewnątrz zaczernione i ze śladami gliny.

Powierzchnie frontowe kafla, ozdobione doskonałymi płaskorzeźbami, glazurowane są zieloną polewą, nie jednakową na wszystkich, tylko z odcieniami barwy jaśniejszej lub ciemniejszej, a nawet jasno brunatnej.

Płaskorzeźby trzymane są swoją wypukłością w równej ogólnej płaszczyźnie, to znaczy, że figury nie występują zbyt poza poziom brzegów kafla. W tym celu tła płaskorzeźb są zagłębione i na każdym kafle biegnie po wszystkich czterech bokach brzeg o szerokości 1 cm., a w stosunku do tła płaskorzeźb na 2—4 milimetry wystający. Płaskorzeźby na kaflach są dwojakiego rodzaju: jedne mają za temat scenę rodzajową, mianowicie scenę z polowania, drugie ozdobione są herbami na gotyckich tarczach. Jeden nadto kafel przedstawia postać świętego.

Kafle ze scenami rodzajowymi jest cztery, z tych trzy kwadratowe i jeden mniejszy, t. j. o szerokości 15·0 cm. Jest to kafel narożny, bo prawą jego stronę tworzy płaszczyna kwadratowa pod kątem prostym (dzisiaj w połowie po przekątnej odbita), na której jest (w części) płaskorzeźba kafla z herbem (ob. fig. 12 trzecie i czwarte pole).

1. Odrębnym jest tylko jeden kafel (fig. 1), węższy, szerokości 15·0 cm., a wysokości 21·5 cm. Kafel ten nie jest »narożnym«, ponieważ strony jego boczne, prawa i lewa, jak u innych kafla, zbiegają się ku tyłowi. Był on przez środek pęknięty, obecnie jest sklejonny. Przedstawia stojącą na wprost postać św. Olafa, króla i patrona Norwegii (* 970). Ikonografia (ob. Detzel, *Christliche Ikonographie*, B. II) przedsta-

wia go w stroju królewskim z siekierą w ręce, ponieważ od topora zginął. Na naszym kaflu postać św. Olafa ma głowę nieco przydłużną, czoło wypukłe, na twarzy brodę i wąsy, na głowie koronę królewską. Głowa cała (od szyi) otoczona jest nimbusem okrągłym, płasko trzymanym o zaznaczonych promieniach do środka zbiegających. Ubrany jest w tunikę i przepasany w środku pasem z jakiejś tkaniny, w trzy zwoje zwiniętym i nieco zwisającym. Tunika sięga powyżej kolan i spada od wypukłości klatki piersiowej, silnie naprzód występującej, w równych fałdach ku dołowi. Nogi, nieco rozkroczone i stopy zwrócone w bok, zdają się być okryte obcisłymi skórnikami, kolana i górna część łydek silnie modelowane. Stopy bardzo wąskie, śpiczasto zakończone. Na ramiona zarzucony płaszcz, sięgający prawie do kostek, spięty ściśle pod szyją i od tego spięcia odrzucony poza obie ręce na plecy; oba brzegi płaszcza spadają w trzech fałdach na dół. Obie ręce, zgięte w łokciu, skierowane są odśrodkowo na dwie strony, w lewej trzyma na dłoni »świat«, t. j. kulę z krzyżem, w prawej siekierę, zwróconą ostrzem ku prawej (herald.) stronie, na długim do stóp dochodzącym stylisku, ustawionem pionowo. Jest to rzeczywiście topór, a nie halabarda, ponieważ niema grotu u góry i kolca albo haka po przeciwnej stronie siekiery i osadzony jest przez ucho na stylisko. Artysta, który postać tę modelował, z umysłu widocznie stylisko toporu przedłużył aż do ziemi.

Fig. 1.

Należy jednak zwrócić uwagę, że postać św. Władysława króla w podobny sposób, jak postać św. Olafa, wyobrażoną jest na dukatach polsko-węgierskich Władysława Warneńczyka (z połowy XV w.). Tylko, że tu (fig. 2) św. Władysław trzyma w prawej ręce nie siekierę (topór), lecz halabardę z grotem u góry i kolcem po przeciwnej stronie jej ostrza.

Fragmenty kafla ze św. Olafem podał Dr Stanisław Tomkowicz we wspomnianej przez nas na początku pracy, a są to kawałki oznaczone tamże nrmi 2, 3, 4 i 8.

Fig. 2.

2. Kafel kwadratowy (fig. 3), 20.5 cm. szer., a 21 cm. wys., wyobraża rycerza w zbroi, w hełmie z chustą w tyle i z opuszczoną przyłbicą, pędzącego na koniu po (skalistej) drodze. W prawej ręce dzierży rycerz kopię, złożoną do uderzenia, gdyż tylny jej koniec trzyma pod pachą

ręki. Rycerz wraz z koniem zwrócony jest profilem w lewo (herald.). Fragmenta podobnego kafla wykopane były także z ruin zamku Wołek, a mianowicie dochowała się (w Gabinecie Arch. Uniw. Jagiell.) dolna część z tylnymi nogami i ogonem konia i inna część z łbem konia. Zad konia przypada jednak na lewą (herald.) stronę kafla, łeb na prawą, zatem koń i rycerz na nim zwrócony był w prawą stronę, więc w stronę przeciwną, niż na naszym kaflu. Rysunek obu kafla jest ten sam. Znaczy to, że na piecu kaffe te umieszczone były obok siebie i przedstawiały dwóch rycerzy, godzących na siebie kopijami.

3. Kafel (fig. 4), również kwadratowy, 19·5 cm. szer. a 21·5 cm. wys., przedstawia wśród górzystej i leśnej okolicy biegnącego jelenia (w lewo), którego za łopatkę prawej przedniej nogi trzyma zębami chart, biegnący

Fig. 3.

Fig. 4.

obok niego. U góry kafla, w prawym rogu poza jeleniem widzimy stojący na wzgórzu kościół, widoczny z boku lewego i frontu. Architektura kościoła zaznaczona jest liniami: na froncie wielkie drzwi o gotyckim łuku (pod kątem ostrym), z boku zaś czterema pionowymi liniami, przeciętymi w $\frac{2}{3}$ wysokości od dołu linią poziomą. Dach kościoła pulpitowy, ma na szczycie frontowej i tylnej fasady krzyż, w środku zaś szczytu dachu jakby małą wieżyczkę, czy również krzyż. W zamku »Wołek« znalazła się ta część kafla, na której jest kościółek.

4. Kafel kwadratowy, 20·5 cm. szer. a 20·5 cm. wys. (fig. 5), przedstawia na gładkim tle rycerza w całej zbroi, w hełmie, lecz z odsłoniętą twarzą, siedzącego w siodle na koniu, obu zwróconych w lewo boki. Rycerz przebija włócznią smoka, wijącego się pod kopytami konia. Włócznia pod silnym pchnięciem przeszła przez paszczę i szyję smoka i oparła się grotem o ziemię. Ruch rycerza jest doskonale oddany, wbija on włócznię oburącz, trzymając ją przełożoną poza szyję konia prawą ręką po-

nad swoją głową i hełmem, a lewą poniżej, na której nadto ma zarzucone lejce. Poza rycerzem widać na tle u góry sześciopromienną gwiazdę. Jest to więc znana ikonograficznie postać św. Jerzego, bez nimbusu, który jednak gwiazda umieszczona poza nim oznaczać może. (Por. pieczęć Przemysława ks. wielkopolskiego z r. 1247. Piekosiński Fr. *Pieczęcie polskie wieków średnich*. Kraków 1899, nr. 130, fig. 100). W Gabinetie archeol. Uniw. Jagiell. znajduje się drugi egzemplarz tego kafla.

5. Kafel jest narożnym (fig. 6), ponieważ prawy jego brzeg ku tyłowi nie ma zwężającej się ściany, lecz ścianę pod kątem prostym, a na niej tarczę z herbem. jak fig. 12 (w dolnej części dochowaną). W szeregu kafla pieca zajmował on prawy jego bok. Należy ten kafel do tak zwanych połówek, gdyż ma szerokości 15 cm. na 21 cm. wysokości, a przedstawia giermka na koniu. Tło kafla jest gładkie, kilka tylko krzaczków na dole wskazuje leśną okolicę. Koń zwrócony jest w prawo (herald.) w postawie wspiętej, gdyż przednimi nogami wstępuje na jakieś wzgórze. Giermek siedzi na koniu w wysokim siodle, z lewego boku ma zatknięty za pas topór, w prawej zaś ręce trzyma róg, w który dmie. Włosy na głowie długie i związane w tyle w pukiel. Ubrany jest w suknię po kolana, nogi w obcisłych skórniciach, stopy spiczasto zakończone. Przed koniem z boku, a w samym rogu kafla jest chart, w postawie wstrzymującej się, gdyż przednie nogi ma przed sobą silnie oparte o ziemię, a smycz, na której go trzyma giermek, jest wyprężona. Fragment tego kafla, a mianowicie tułów giermka, widzimy na rycinie w pracy p. Tomkowicza nr. 5; złożony został w Gab. Arch. Uniw. Jagiell. Tutaj dostał się także z wykopaliska oświęcimskiego drugi cały egzemplarz.

Fig. 5.

Podobizny (cynkotypie) czterech kafla, tu pod 2—5 wymienionych, podane były bez żadnego opisu w »Roczniku krakowskim« t. VI. »Kraków, jego kultura i sztuka« (Kraków 1904) fig. 331, str. 287. Gdyby chodziło o wskazanie podobnej sceny z polowania na materyale sfragistycznym, to moglibyśmy porównać ją ze sceną polowania, wyrażoną na pieczęci Święcy, wojewody gdańskiego, zawieszanej przy dokumencie z r. 1308 (Vossberg, *Die schlesischen Siegel des Mittelalters*, Berlin, 1854, str. 37, Taf. 21). Widzimy na niej na koniu postać, która trąbi w róg, (w lewo) obok biegnącego charta a przed nimi ściganego jelenia i trzema gałązkami dębowymi zaznaczony las. Oczywiście, że trudno przyjąć jaki związek między tą pieczęcią a kaflami, podobne sceny z polowania tu

i tam wskazują tylko (oprócz innych) na motyw, używany w średnich wiekach do przedstawień plastycznych lub miniaturowych, a wzięty z ówczesnego życia i zajęcia.

Kafli z tarczami herbowymi jest pięć. Tarcze nie zajmują całej powierzchni, gdyż ich szerokość wynosi od 15·3 cm. do 19 cm. Są okroju gotyckiego, o szczycie równym. Tarcze wraz herbami są umieszczone na powierzchni kafli, tworząc przez to dwa tła, jedno kafli, drugie wypuklejsze od niego pole herbowe tarczy, na którym dopiero widzimy płasko modelowany herb.

6. Pierwszy z nich na kaflu (fig. 7) o wymiarach 19·5 cm. szer. a 21 cm. wys. ma tarczę herbową (16·4 cm. $\times$ 18·5) podzieloną pionowo przez środek

Fig. 6.

na dwa pola. Na prawym polu półorla śląskiego bez korony na głowie, zwróconego w prawo, w lewym polu 3 lilie heraldyczne pojedyncze, umieszczone pod sobą pionowo. Jest to herb miasta Bielska (po łac. Bilicium, Bilica) należącego do księstwa cieszyńskiego. Taki herb m. Bielska widzimy na pieczęciach ogłoszonych przez H. Saurma, Wappenbuch der schlesischen Städte u. Städtel, Berlin, 1870, szp. 19, 20. Saurma wymienia jako najstarszą pieczęć Bielska (dopiero od r. 1312 miastem będącego) z aktu z r. 1582 z napisem: SI. MAIVS. CIVITATIS. BILICENSIS. nie podaje jednak jej rysunku. Jest to niewątpliwie pieczęć z XVI w., sądząc według renesansowych liter napisu, w czym Saurma jest ścisły. Pieczęć, opisana przez Saurmę, zgadza

się najzupełniej, oprócz napisu, z pieczęcią tegoż miasta, którą niżej podajemy, z XV w., znajdującą się na akcie papierowym (w Arch. m. Krakowa: Acta variar. civitatum), wydany przez »purgmistrza a Radę miasta Bilska... v patek po st. Lucyei, letha panie 1542«. Przedstawia ona (ob. fig. 8, podług rysunku p. Stan. Wyspiańskiego, nieco powiększona), św. Mikołaja, w infule biskupiej, z nimbusem koło głowy, z pastorałem w lewej ręce. Św. Mikołaj siedzi na stolcu biskupim podłużnym, przed nim stoi tarcza gotycka z herbem m. Bielska, identycznym z herbem przedstawionym na kaflu tak w rysunku, jak i w szczegółach, np. rozpięte skrzydło orła ma tu i tam trzy pióra (większe). Napis na pieczęci biegnie z lewej i prawej strony, minuskułą gotycką: * s * ciuifa * | * fis * belici * (s[igillum] ciuitatis belici). Saurma (l. c.), opisując herb m. Bielska, czyni uwagę, że lilie heraldyczne,

umieszczone w herbie Bielska, mogą się odnosić do dawniejszych stosunków tegoż miasta do biskupstwa śląskiego (wrocławskiego). Na podstawie ogłoszonych potem pieczęci śląskich można stwierdzić, że lilie pojedyncze i podwójne pojawiają się już w pierwszej połowie XIII w. Taką pojedynczą lilię widzimy na pieczęci, zawieszanej przy dokumencie z r. 1235, Crizana, kantora wrocławskiego (Schultz Al. *Die schlesischen Siegel*, Breslau 1871). Na pieczęci biskupa wrocławskiego Jana III (1292—1301) jest lilia podwójna po obu stronach stojącej postaci biskupiej (zob. Pfotenhauer P. *Die Schlesischen Siegel von 1250—1300* (1327), Breslau 1879, str. 15, tabl. IX, nr. 56), na drugiej pieczęci tegoż biskupa (tamże, nr. 58) znajdują się po dwie lilie heraldyczne z każdej strony. Również na pieczęci Henryka z Wierzbna, kanonika wrocławskiego (1315) widzimy też lilie. — Drugi egzemplarz tego kafla, pochodzący z Oświęcimia, złożony został do zbiorów Gabinetu archeologicznego. Oprócz tego znajdują się tamże fragmenty z niego, pochodzące z zamku Wołek, a mianowicie dwa kawałki z figury orła i jeden z lilij heraldycznych.

7. Drugi kafel (szer. 19·5 cm., wys. 21·3 cm.), ma tarczę 15·4 cm. szer., a 18·6 cm. wys.; w rogach dolnych kafla (fig. 9) znajduje się nadto poza brzegiem tarczy gałązka roślinna z trzema wypukłymi listkami. Na tarczy lew czeski w koronie na głowie, zwrócony w lewo, wspięty na tylnych łapach, ogon podwójnie rozszczępiony. (Drugi egzemplarz kafla tegoż pochodzenia i fragment z Wołku w Gabinetie archeol. Uniw. Jagiell.).

Przy poprzednim kaflu zdołaliśmy wykazać, że przedstawiony jest na nim herb m. Bielska, przy tym drugim również mamy herb, na co wskazuje tarcza herbowa i stylizowany herbowy lew czeski. Czyżże więc jest to herb? Mógłby to być

Fig. 7.

Fig. 8.

herb miasta śląskiego Kładzka. Takiego bowiem lwa, t. j. w tej samej postawie, używało i używa to miasto w swoim herbie, jak wskazuje najstarsza jego pieczęć z XIII wieku. (Por. Saurma: Wappenbuch, str. 74 i tabl. III, nr. 88). Jedna jest tylko między herbem m. Kładzka a herbem wyrażonym na kaflu różnica heraldyczna, że lew w herbie kładzkim zwrócony jest w prawo, a na kaflu w lewo. Zapewne, że ścisłości heraldycznej to uchybia, lecz wiemy także, że często w takich wypadkach nie liczono się z nią wówczas. Oprócz Kładzka miasto Zgorzelice (w pow. lignickim, Gorlitz) miało w XVI w. takiegoż lwa czeskiego w prawo na swojej sigillum secretum, toż samo miasto Bystrzyca (Habelschwert) (w wrocławskim) na pieczęci z XV wieku i w powiecie bystrzyckim miasteczko Landeck, wreszcie Klinkowice (Königsberg) w księstwie opawskim.

Fig. 9.

Fig. 10.

8. Trzeci kafel, 20·0 cm. $\times$ 21·3, ma tarczę 15·2 cm szerokości, a 18·5 cm. wys. (fig. 10), na niej gryf skrzydlaty, zwrócony w lewo, wspięty przednimi nogami. Prawe skrzydło gryfa ma układ piór prosto, lewe zaś pióra dłuższe, zagięte i podgięte pod skrzydło prawe. Na dolnej części szyi gryfa znajduje się korona na dół zwrócona z kilkoma (3) pierścieniami jej rzeczywistej podstawy. Między fragmentami kafla, pochodzących z zamku Wołek, znajdują się dwa z tego kafla z polewą zieloną, t. j. szyja gryfa z koroną, a nadto inny ciekawszy fragment z tylnymi nogami i częścią ogona. Wymiary jego są te same, co na naszym pełnym kaflu, jak to z tego fragmentu oznaczyć można. Różni się on jednak tem od naszego, że nie ma wcale polewy i cała jego powierzchnia, a więc tarcza i gryf, mają barwę czerwonawą wypalanej gliny.

9. Czwarty kafeł (19·7 cm. $\times$ 21·4 cm.) ma tarczę 15·3 cm. $\times$ 18·6 cm., na niej herb Pelikan (fig. 11) w $\frac{3}{4}$ w lewo, stojący nad gniazdem swoich piskląt, wyrażonym w ten sposób, że na jednej gałązce suchej stoi na

jednej nodze pelikan, na drugiej gałęzce dwa pisklęta, z dzióbkami do góry zwróconymi. Pelikan dzióbem rozrywa swoją pierś, skrzydła jego są w połowie zgięte. Poza pelikanem t. j. z prawej strony tarczy, przy brzegu stoi drzewo o obciętych cienkich konarach i bujnej koronie drzewa. Drugi egzemplarz tego kafla z Oświęcimia jest w Gabinecie archeologicznym, a nadto tamże znajdują się dwa fragmenty, pochodzące z zamku Wołek (t. j. część Pelikana i część wierzchołkowa drzewa).

Symbol »Pelikana« karmiącego swoje dzieci jest powszechnie znany, tu użyty on jest jako herb, gdyż umieszczony na tarczy. Do kogo się odnosi, trudno oznaczyć, gdyż herb Pelikan stanowi godło miast, jak i rodowe, żeby tylko wymienić śląską rodzinę Ottendorfów. (Scharberg'sches Wappenbuch z XVI w., z rękopisu przekalkowane rysunki przez Luchsa 1860 r. w Archiwum król. w Wrocławiu. — Wiadomość udzielona mi przez p. Dra St. Krzyżanowskiego).

10. Najwięcej interesującym z punktu heraldycznego jest kafel piąty, którego drugi egzemplarz, odmienny, jednak pochodzący z Oświęcimia, znajduje się w Gab. archeol., a części z tego, który znajduje się w Archiwum m. Krakowa, mianowicie część pola herald. 2-go i 4-go wydobyte były z gruzów z zamku Wołek (Gabinet archeol.). Kafel, znajdujący się w Archiwum, jest 20 cm. szeroki a 21.5 cm. wysoki, tarcza na nim 16 cm. szeroka a 19 cm. wys., podzielona jest przez środek linią pionową i poziomą na cztery pola heraldyczne (fig. 12).

Fig. 11.

W pierwszym polu jest orzeł zwrócony głową (bez korony) w lewo, z rozpiętymi skrzydłami, o czterech większych piórach każdy i ogonem trójdzielnym, ujętym u nasady pierścieniem. Na obu skrzydłach orła przepaska zakończona trójliściem. W drugim polu orzeł jednogłowy (bez korony), zwrócony głową w prawo, z rozpiętymi skrzydłami, o czterech większych piórach każdy, z ogonem trójdzielnym, ujętym w nasadzie pierścieniem — na skrzydłach nie ma przepaski. W polu trzecim na koniu biegnącym w lewo rycerz siedzący w siodle, zwrócony twarzą na wprost. Na głowie ma trójboczną czapkę (książęcą), prawą ręką trzyma długi ku tyłowi końcem zwrócony, a na ramieniu wsparty, miecz, zakończony gałką u rękojeści. W ostatnim polu, t. j. czwartym, widzimy orła takiego, jak w pierwszym, t. j. z przepaską, zakończoną trójliściem, na skrzydłach, bez korony, jednak głowę zwróconą ma w prawo, więc w przeciwną stronę, niż na pierwszym polu.

11. Kafel (fig. 13), pochodzący również z Oświęcimia, obecnie w Gab. archeol. Uniw. Jagiell. oznaczony nr. 13,336, na ogół jest podobny do naszego, nawet wymiary te same, bo szerokości 20 cm. a wysokości 22 cm., o tarczy 15 cm. szer. a 18,5 cm. wysokiej, ma jednak odmiany heraldyczne, a nadto w dolnych cwiłkach kafla (między dolnym okrojem tarczy a prostokątnymi brzegami kafla) znajduje się gałązka z owemi trzema wypukło trzymanemi liśćmi, jak to widzimy na kaflu z herbem lew (zob. fig. 9). W kaflu (fig. 12) cwiłki te są gładkie. Najważniejszą jednak rzeczą są tu odmiany herbowe. Tarcza jest również podzielona na cztery pola i w każdym te same figury heraldyczne, lecz ze zmianami: w pierwszym polu jest orzeł jednogłowy bez korony, zwrócony głową w prawo, na skrzydłach niema przepaski (skrzydła o czterech piórach większych).

Fig. 12.

Fig. 13.

Taki sam orzeł, w tę samą stronę zwrócony, jest również na polu czwartym. W drugim polu jest również orzeł jednogłowy, w koronie zwrócony w prawo. Skrzydła jego tak samo stylizowane, jak dwóch poprzednich, nie mają również przepaski. W polu trzecim widzimy jeźdźca na koniu. Koń zwrócony jest w prawo (herald.), a więc w przeciwną stronę, niż na kaflu, znajdującym się w Archiwum (fig. 12), również rycerz, choć w takiej samej czapce książęcej, ma prawą rękę podniesioną przed sobą do góry, a w niej trzyma miecz, jak gdyby do cięcia z góry gotowy.

Jak wytłumaczyć te odmiany szczegółów obu kafla, które są jednak jednego pochodzenia. Czy policzyć to na karb fantazji pracownika — co jest mniej usprawiedliwionem — czy widzieć w tem heraldyczną odmianę herbu, nie możemy rozstrzygnąć wobec braku źródeł do heraldyki — jak przypuszczamy w tym wypadku — śląskiej.

Kafle, poprzednio opisane, są niezwykle piękne. Bardzo dobrze i pla-

stycznie modelowane. Kafle ze scenami rodzajowymi odznaczają się nadto zachowaniem realizmu w ruchach postaci i zwierząt, a nawet szczegółami w ich ubiorze i uzbrojeniu. Zwracamy uwagę na ten bardzo trudny ruch w wykonaniu plastycznym rycerza przebijającego smoka i samego smoka, który pod silnem uderzeniem kopii, przebijającej mu paszczę i szyję na, wylot, skrzył w jeden splót szyję, a odruchowo równocześnie ogonem obwinął nogę konia. Takim realizmem odznaczają się także oba psy myśliwskie, jeden przedstawiony w biegu, kiedy chwytą jelenia za łopatkę, drugi przy trąbiącym giermku w wstrzymanym ruchu naprzód. Uzbrojenia i ubiory są z pewnemi szczegółami wykonane. Ta oksza, zatknięta za pasem giermka, ma wszelkie znamiona i rysunek okszy średniowiecznej, tożsamo zbroje rycerzy, ostrogi z długą osadą, uprzęż koni i siodła na nich, z pod których wyglądają czapraki końskie o zaznaczonych jakichś deseniach, a nawet szlaku biegnącym po brzegach.

Według tych znamion i według kształtu tarcz i znamion heraldycznych herbów, na tych kaflach przedstawionych, należy oznaczyć czas ich powstania na drugą połowę XV w. Trudniej natomiast jest wskazać miejsce ich powstania. Jak widzieliśmy, herby na kaflach są w bardzo bliskim związku ze Śląskiem, wszystkie, tak te z Oświęcimia, jak i z zamku Wołek pochodzące, ze Śląskiem najbliższemu terytoryalnie się łączą. Na jednym kaflu jest herb m. Bielska, odpowiadający najdokładniej herbowi tegoż miasta z XV w., a w Bielsku byli zdunowie w XVI w., którzy wyrabiali kafle¹⁾. Niewątpliwie byli oni tu już i w średnich wiekach po lokacji miasta na prawie niemieckiem w r. 1312. Bielsko było już na początku XV w. (1424) otoczone murami i po Cieszynie najznaczniejszem miastem w księstwie Cieszyńskim. Być może, że kafle nasze są właśnie wyrobem garncarzy i zdunów bielskich lub cieszyńskich, lecz brak nam materiału archiwalnego na potwierdzenie naszego przypuszczenia.

¹⁾ Kołaczkowski J. Wiadomości, dotyczące się przemysłu i sztuki w Polsce. Kraków, 1888.

